

Yeni Diplomatik Yöntemler: Çevre Diplomasisi

Betül ÇATAL*
Mustafa DOĞAN**

ÖZ

Geleneksel Diplomasi yüksek siyasi alan dışında kalan çoğu sorunun çözümüne yeterli kadar odaklanamamaktadır. Bu durumun çözüme ihtiyaç duyan birçok insanlık sorunu için önemli bir eksik olduğu 20. yüzyılın son yarısında anlaşılmaya başlanmıştır. Bu eksiklik sert siyasi ve ekonomik gücün yeniden yorumlanmasına dayalı, daha sivil bir yöntem olan Kamu Diplomasisi'nin ortaya çıkışını hazırlamıştır. Kamu Diplomasisi ve Kamu Diplomasisi prensiplerine oldukça yakın olan diğer diplomatik yöntemler, geleneksel diplomatik teamüllerden birçok noktada ayrılarak hükümetlerin 21. yüzyıldaki alternatif diplomasi dili olmaya başlamıştır. Konularına göre Kültürel Diplomasi, İnsani Diplomasi, Dijital Diplomasi gibi farklı isimlerle anılan diplomatik yöntemlerden biri de Çevre Diplomasisi'dir. Oldukça yeni bir diplomatik yöntem olan Çevre Diplomasisi, çevresel sorunlara uluslararası boyutta ve uluslararası hukuk sınırları içerisinde çözüm arayışında bulunan diplomatik temasları konu almaktadır. Hükümetler Çevre Diplomasisi alanı içerisine giren uluslararası temaslarında, genel olarak Sürdürülebilir Kalkınma kavramının teorik ve pratik yönlerine odaklanmaktadır. Çünkü Sürdürülebilir Kalkınma hali hazırda Dünya'nın çeşitli yerlerinde yaşanan çevreye dayalı sorunların başlıca nedenlerine üç hususta çözüm formülü sunmaktadır. Üç husus genel başlıklar halinde ekonomik, ekolojik ve toplumsal faktörler olarak sıralanmaktadır. Ekonomik faktör üretim/tüketim zinciri, gelir dağılımında adalet, devletlerin gelişmişlik düzeyleri, ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde doğayla uyumlu yöntemler geliştirme gibi konularla ilgilidir. Ekolojik faktör insanoğlu bu şekilde üretmeye/tüketmeye devam ettiği takdirde doğal dengenin akıbetinin ne olacağıyla, doğal dengeyi olması gereken seviyede tutmak için insanoğlunun hangi yöntemlerle ve ne kadar üretip/tüketmeye devam etmesi gerektiği gibi konularla ilgilidir. Son olarak toplumsal faktör, gelir adaletsizliklerinin, imkânlara erişimde dünya genelindeki eşitsizliklerin, çevresel konulara dair eğitim yetersizliğinin ve buna benzer toplumun yapısından kaynaklanan sorunların çözümüne dair konularla ilgilidir. Her biri ayrı birer alana ait olan bu faktörler, sadece Sosyal Bilimler'i değil Doğa Bilimleri'nin çeşitli mühendisliklerini de ilgilendiren Çevre Diplomasisi çalışmalarının interdisipliner yönünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda; iskeletini Sürdürülebilir Kalkınma kavramına yönelik çalışmaların oluşturduğu Çevre Diplomasisi'ne hükümetlerin özel ve teknik bir önem atfetmesi gerekmektedir. Bu uğurda, hükümetler STK'ların işbirliğinden yararlanmalı, sürdürülebilir kalkınma çalışmalarının pedagojik boyutuna dair planlarını iyi yapmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Diplomasi, Kamu Diplomasisi, Çevre Diplomasisi, Sürdürülebilir Kalkınma

The New Diplomatic Methods: Environmental Diplomacy

ABSTRACT

Traditional Diplomacy is not sufficiently focused in solutions to most issues outside of the high political field. It has begun to be understood in the last half of the 20th century that this situation is a major deficiency for many humanity problems that need solving. This deficiency has created the emergence of the Public Diplomacy, a more civilian method based on reinterpreting of hard military and economic power. Public Diplomacy and other methods which are very close to the principles of Public Diplomacy have been an alternative diplomatic language of governments in the 21st century by leaving from traditional diplomatic practices in many points. Environmental Diplomacy is one of the diplomatic methods that called with different names by topic, as like Cultural Diplomacy, Humanitarian Diplomacy, Digital Diplomacy. Environment Diplomacy, a rather new diplomatic method is about diplomatic contact that are seeking solutions to environmental problems on an international scale and within international legal boundaries. Governments focus on the theoretical and practical aspects of the concept of Sustainable Development in general, in their international contacts within the field of Environmental Diplomacy. Because, Sustainable Development is offers solution formula in three way to the main reasons of environmental problems in various parts of the world. These three topics are listed in general titles as economic, ecological and social factors. The economic factor deals with issues such as production/consumption chain, justice in income distribution, levels of development of the states, develop methods compatible with nature in carrying out economic activities. The ecological factor is about issues such as, if mankind continues to produce / consume in this way, what will be the fate of natural equilibrium, what methods and how much human beings should continue to produce/consume in order to keep the natural balance at the required level. Finally, the social factor is about issues such as income inequalities, inequalities around world in accessing opportunities, inadequate education on environmental problems and issues to solve of problems arising from the structure of society. These factors, each of which belongs to a separate field, present the interdisciplinary direction of Environmental Diplomacy studies, which not only deal with Social Sciences but also with the various engineering sciences of Natural Sciences. In this context; The government must attach special and technic importance to the Environmental Diplomacy which formed by studies towards sustainable development

* Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-7154-4975, betul.catal@selcuk.edu.tr

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, orcid no: :0000-0002-5989-5772, mustafaiibf42@gmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 08.02.2017; Makalenin Kabul Tarihi: 09.10.2018

concept. For this cause, governments should benefit from the cooperation of NGO's, and should make good plans for the pedagogical dimension of sustainable development studies.

Keywords: Traditional Diplomacy, Public Diplomacy, Environmental Diplomacy, Sustainable Development

1. Giriş

Diplomasi yüzyıllar öncesinden bu yana devletlerin arasındaki iletişimin resmi ve hatalara karşı tavizsiz dili olagelmıştır. Yıllar boyunca birçok ayrıntılı prosedürle kuşanmış bu dil kendi alanına dair sorunları çoğu zaman kısıtlı bir bakış açısıyla çözmeye çalışmıştır. Bu kısıtlılığın genel bir takım nedenleri olsa da en büyük etken devletin realist paradigmayla kaplanmış ontolojisidir. Uluslararası İlişkiler'de realist paradigmanın sorgulanmaya başlanmasıyla beraber, 20. yüzyılın sonlarındaki uluslararası konjonktür ışığında, geleneksel diplomatik yöntemlere yeni alternatifler eklenmiş ve gücün yeniden yorumlanmasına dayalı yeni yöntemler ortaya çıkmıştır. Artık hükümetlerin imaj ve itibarlarına yönelik birçok farklı konu üzerinden geliştirdiği diplomatik ilişkilerin geneli Kamu Diplomasisi çatısı altında toplanmaktadır.

Kamu Diplomasisi; geleneksel diplomatik teamüllerden birçok noktada ayrılmaktadır. İletişim unsurlarını karşılıklı etkileşimi mümkün kılacak şekilde değiştirmeyi, mesajları hedeflenen noktaya ve doğru bir yolla ulaştırmayı, ilişki içindeki tüm taraflara muhtemel en yüksek kazancı sağlamayı vaat eden Kamu Diplomasisi aynı zamanda Siyaset Bilimi'ne ait bazı ana kavramların revizyonunu da mümkün kılmaktadır. Bu dil hükümetleri sadece kısa/uzun vadeli çıkarlarına ulaştırmak için değil, aynı zamanda yüzyıllar boyunca çözümden uzak kalmış ve yaşamsal riskler doğurmaya başlamış insanoğluna has sorunların uzlaşmacı yollarla çözümüne eğilmek için de alternatif bir yol olarak görülmektedir. Öyle ki Kamu Diplomasisi kısa sürede kendi içinde birçok alan doğurmuştur. Kültürel Diplomasi, İnsancıl Diplomasi, Dijital Diplomasi bunlardan bazılarıdır. Çevre Diplomasisi de diğerleri gibi teknik uzmanlık gerektiren yeni diplomatik yöntemlerden biridir.

Çevre Diplomasisi çevresel sorunları inceler ve çevresel sorunlar çözüme kavuşmayı bekleyen, oldukça kritik sonuçlar doğurabilecek, riskli bir çalışma sahasıdır. İnsanlık yıldan yıla üretimini artırmış, daha hızlı, daha kaliteli, daha fazla ve daha çeşitli üretmeye devam etmiştir. Böylece her geçen yılla birlikte tüketim alışkanlıklarındaki aşırılıklar da önceki yıllara göre artmıştır. İnsanlık, çevreye verdiği zarar artarak devam ettikçe neslini uzun yıllar devam ettiremeyeceğini anladığı zaman bu zararın önüne geçmeyi istemiştir. Makul derecede yapılmış çalışmalar ışığında, doğayla uyumlu olarak gelişmeyi ifade eden sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya konmuştur. Sürdürülebilir kalkınma; 20. yüzyılın üçüncü çeyreğiyle birlikte tanıtılan ve yaşam standartları gelişmeye devam ederken bu gelişme sürecinin bazı alanlardaki olumsuz etkilerini sınırlandırma çabalarının ürünü olan bir kavramdır. Sürdürülebilir kalkınma ekonomik, ekolojik, toplumsal unsurlarla sıkı sıkıya ilişkilidir.

Çevre Diplomasisi en açık ifadelerle; sürdürülebilir kalkınmanın teorik çerçevesini hükümetler nezdinde pratikleştirme çabalarına dayanan ve uluslararası ortamlarda gerçekleştirilen temasların adıdır. Bu zamana kadar sürdürülebilir kalkınma ile ilgili yapılmış çalışmalar 1970'ten sonra gerçekleştirilmiş uluslararası konferanslar ve bu konferanslar akabinde deklare edilmiş bir dizi uluslararası anlaşma ve bildirimler şeklinde sıralanmaktadır. Bu çalışmalar geleneksel diplomatik teamüllerin ağırlığı altında ezilmiştir fakat yine de belli soyut ve somut sınırları hesaba katarak hükümetler arasında çevre konularına dayalı bir diplomatik ilişkiler serisi oluşturması bakımından oldukça değerlidir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde Geleneksel Diplomasi'nin yapısı ve ardından yeni diplomatik yöntemlere örnek teşkil edecek şekilde Kamu Diplomasisi ana çatısında İnsani Diplomasi, Kültürel Diplomasi ve Dijital Diplomasi incelenmiştir. İkinci bölümde yeni bir diplomatik yöntem olarak bilinirliği gün geçtikçe artan Çevre Diplomasisi, iskeletini meydana getiren sürdürülebilir kalkınma çalışmaları çerçevesinde incelenmiştir. Son bölümde Çevre Diplomasisi çalışmalarına zemin teşkil eden çalışmaların küresel boyuttaki ve Türkiye'deki bazı örnekleri ele alınmıştır.

2. Geleneksel Diplomasi ve Yeni Diplomatik Yöntemler

2.1. Geleneksel Diplomasi

Diplomasi, uluslararası ilişkilerin ve uluslararası politikanın devletler arasındaki resmi dilini işaret eden evrensel bir kavramdır. Diplomasi, uluslararası bunalımların, anlaşmazlıkların ve uyuşmazlıkların ortadan kaldırılması ya da azaltılması amacıyla kullanılan önemli bir dış politika aracı olmuştur. Diplomasi, bu

yararlı görevini sürekli görüşmeler ışığında, sabırla, objektif ve yerinde gözlemler ile diplomatların bilgileri ve kültürel deneyimleri yoluyla gerçekleştirmiştir.

Diplomasi sözcüğü, etimolojik olarak Yunanca “diploma” veya “diploun”dan türemişken, diploma “ikiye katlanmış” belge anlamına gelmektedir. Eski Yunan toplumlarında mesaj götürmekle veya elçilik yapmakla görevlendirilen kimselere kimliklerini belirten diplomalar, “belgeler” verilmiştir (Ergin, 1998: 21). Gittikleri yere bu belgeleri ulaştıran kişilerin yaptığı faaliyetler sonraki dönemlerde diplomasi olarak adlandırılacaktır. Eski Yunan ve Roma İmparatorluğu’nda devlete ait tüm resmi belgelere “diploma” adı verilmektedir. Belgeleri koruyacak, düzenleyecek ve deşifre edecek profesyonel kâtiplere ihtiyaç duyulmaktadır. Diplomasi kavramı 18. yüzyıla gelinceye değin “belgeleri inceleme bilimi” olarak anılmıştır (Tuncer, 1995: 13).

Diplomasi kelimesi, Oxford Advanced Learner’s sözlüğünde; “iki farklı ülke arasındaki ilişkileri yönetme faaliyeti, bunu yapabilme yeteneği” olarak tanımlanmakta, ayrıca ikinci bir anlam olarak da; “insanlarla; zor durumlarda, onları üzmeden veya gücendirmeden uzlaşabilme yeteneği” şeklinde tanımlanmıştır.^{*1}Diplomasi sözlüğünde diplomasinin tanımı diplomatik kurumlar veya diplomatlar aracılığıyla devletler arasında ilişkilerin yürütülmesi olarak yapılmıştır (Berridge, 2001: 62). Diplomasi kavramı TDK’nın Büyük Türkçe Sözlüğü’nde, kelimenin Fransızca “diplomatie” kelimesinden alındığı belirtilerek; 1. Uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü, 2. Yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi ve sanatı, 3. Bu işte çalışan kimsenin görevi, mesleği, 4. Bu görevlilerin oluşturduğu topluluk, 5. Güç bir görüşme sırasında gösterilen ustalık ve beceriklilik olarak tanımlanmaktadır.^{*2}Diplomasiyle ilgili farklı tanımlamalar da mevcuttur. Örneğin, Albert de Brogli diplomasiyi “ülkesi için yurtsever yalan söyleme sanatı” şeklinde tanımlarken, Talleyrand diplomasiyi “yalan söylemek ve inkâr etmek” olarak tanımlamayı uygun görmüştür. Ludwig Boerne ise diplomasiyi, “Fransızca konuşup bir şey söylememek ve sahte laflar etmek” olarak tanımlamıştır (Freeman, 1993: 98). Hans Morgenthau diplomasiyi “ulusal çıkarların barışçıl yollarla korunması olarak” tanımlamıştır. Ayrıca Morgenthau diplomasiyi “uluslararası ilişkilerin barışçıl yol ve araçlarla yürütülmesi sanatı” olarak da tanımlamıştır (Morgenthau, 1946: 1068). Bir Çin atasözüne göre ise diplomasi “En fena şeyleri en hoş şekilde söyleme sanatı” olarak tanımlanmaktadır (İskit, 2014: 3).

Diplomasi kavramının uluslararası ilişkiler anlamında kullanılmaya başlanması yeni bir gelişmedir. Batı’da diplomasi kavramını ilk kez bu anlamıyla 1796 yılında aynı zamanda devlet adamı da olan İrlandalı yazar Edmund Burke kullanmıştır. Burke, bu tarihte diplomasi sözcüğünü devletlerarası ilişkiler ve görüşmelerin yürütülmesinde uygulanan beceri ve taktik anlamında kullanmış; aynı zamanda, “diplomatik kurul” deyimini literatüre kazandırmıştır (Tuncer, 1995: 13).

Diplomasinin tarih serüvenine bakıldığında ise; diplomasinin ilk örnekleri monark ‘kral’ ya da hükümdarların aralarındaki ilişkilerde görülmektedir. Ancak güncel anlamı ile diplomasi ilk kez 17. ve 18. yüzyılda Kuzey İtalya’daki şehir devletleri arasındaki ilişkilerde gelişmiştir. Özellikle çeşitli ülkeler ile ticari ilişkiler içinde bulunan Venedik Cumhuriyeti, gönderdiği ticari misyonlar ile elçiliklerin temelini atmıştır. 17. yüzyıl İtalya’sında gelişen diplomatik ilişkiler, Rönesans’ın da etkisi ile Avrupa çapında yayılma imkânı bulabilmiştir. İtalya’nın güçleri bakımından birbirine denk şehir-devletlerinde başlayan diplomasi anlayışı, tam olarak 19. yüzyılda gelişmiş ve bu dönem “diplomasinin altın çağı” (golden age of diplomacy) olarak nitelendirilmiştir. Venedik öncülüğünde gelişen bu süreçte, hem Avrupa-Hıristiyan dünyasıyla hem de Müslüman ülkelerle resmi ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Daha bu sıralarda ve daha sonra Westfalya ve Viyana Kongresi’yle uluslararası hukuka girecek birçok konuda, ikili ilişkilerle örneğin elçilerin statüsü ile ilgili dokunulmazlık ve bağımsızlık gibi bir takım kurallar geliştirilmeye çalışılmıştır.

Bir diplomatın görevlerini yerine getirebilmesinde diplomatik protokolün önemli bir yeri vardır. Yüzyıllar öncesinde kalmış törenler olarak kabul edilen ve tuhaf karşılanan protokol kuralları devletler

*1 OALD (Oxford Advanced Learner’s Dictionary). *Diplomacy*.

<http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/diplomacy?q=diplomacy>, Erişim Tarihi: 30.06.2015.

*2 TDK (Türk Dil Kurumu). *Diplomasi*.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.55927f615d6bb0.12841619, Erişim Tarihi: 13.01.2017.

tarafından hala bir gelenek olarak devam ettirilmektedir. Diplomatik rütbelerin ve törenlerin geçmişte devletler arasında sürekli çatışmalara neden olan hatta devlet temsilcilerinin bir araya gelmesini engelleyen bir konu olduğu aşikârdır (Gönlübol, 1993: 115). Diplomatik protokol sorunlarına bir çözüm bulmak amacıyla 1961 yılında Viyana Konferansı'nda "Diplomatik İlişki ve Bağışıklıklar Sözleşmesi" kabul edilmiştir.

I. Dünya Savaşı genellikle "eski" ve "yeni" diplomasi dönemlerini ayıran bir çizgi olarak kabul edilir. Bu savaşın bitimini izleyen yıllarda "eski diplomasi" yöntemi saygınlığını büyük ölçüde yitirmiş ve bu yöntem geçmişte kalan "kokuşmuş" bir yöntemin simgesi gözüyle bakılmaya başlanmıştır. Bu nedenle I. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde bu yöntemi köklü bir biçimde değiştirme çabalarına girilmiş ve bu girişimlerde Amerika Birleşik Devletleri başı çekmiştir (Tuncer, 2006: 27).

I. Dünya Savaşı sonunda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Woodrow Wilson yeni bir diplomasi anlayışını ortaya koymuştur. 8 Ocak 1918 tarihinde Başkan Wilson tarafından açıklanan 14 Nokta'nın^{*3} birincisi, "açık yürütülen görüşmelerin sonucunda varılacak olan açık sözleşmeler" şeklinde yeni bir diplomasi anlayışı ortaya koymak istemiştir. Buna göre Diplomasi bundan böyle daima kamuoyunun gözleri önünde yürütülecek bir şey olmaya başlayacaktır (Gönlübol, 1993: 134).

Günümüz diplomasisinin en önemli faaliyet çerçevesi olan çok taraflı uluslararası düzenin temelleri, II. Dünya Savaşı sona ermeden atılmıştır. Savaşın galipleri olan ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Çin'in yöneteceği "Birleşmiş Milletler" fıkri doğmuştur. Savaşın bitiminde, 1945'te Birleşmiş Milletler Şartı elli ülke tarafından imzalanmıştır. Birleşmiş Milletler (BM) daha sonra çeşitli ihtisas kuruluşlarının eklenmesiyle geniş bir sisteme dönüşmüştür. Buna paralel olarak uluslararası ve özellikle bölgesel ekonomik kuruluşlar hızla çoğalmıştır. Bunun başlıca nedeni yeni bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin sayısının artmasıdır. Bu ülkeler Avrupa diplomasi modelini –ilk başta belirli güçlükler çekerek de olsa- benimsemişlerdir (İpek, 2013).

Birleşmiş Milletler ve Milletler Cemiyeti savaşların önüne geçmek için diplomasiyi önemli bir araç olarak görmüştür. Buradan da anlaşılacağı üzere 20. Yüzyıl Diplomasisi sadece devlet düzeyinde temsil olarak algılanmamış, bu dönemde örgütler yoluyla ulus üstü yapılanmaların önünü açıcı bir araç olarak diplomasi etkin bir şekilde kullanılmıştır (Çınar, 2014: 153).

2.2. Kamu Diplomasisi

Kamu diplomasisi kavramı ilk kez 1965 yılında Tufts Üniversitesi Fletcher School of Law and Diplomacy'nin Dekanı Edmund Gullion tarafından ortaya atılmıştı. Gullion'a göre kamu diplomasisi "kamuoyu davranışlarının dış politika oluşumunda ve yürütülmesindeki etkisidir. Geleneksel diplomasiden farklı olarak uluslararası ilişkilerin farklı boyutlarını diğer ülke kamuoylarının etkilenmesini, bilgi ve fikir akışını ve ülkedeki çıkar gruplarının etkileşimini kapsar (Tuch, 2003: 3).

Kamu diplomasisi uygulamalarının her ne kadar Amerika'da Birinci Dünya Savaşı sırasında başladığı genel kabul görse de, kamu diplomasisinin izlerini daha önceki dönemlerde de bulmak mümkündür. Fransa'nın Prusya Savaşı'nda aldığı yenilgiden sonra Fransız hükümeti bu savaşla sarsılan imajını düzeltmek adına 1883 yılında Alliance Française'i kurmuş, bu kurum aracılığı ile on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda Fransa kültürü tüm Avrupa tarafından tanınmış, Fransızca diplomasi dili haline gelmiştir. Böylelikle Fransız kültürünün yurtdışındaki izdüşümü Fransız diplomasinin vazgeçilmez bileşenlerinden biri haline gelmiştir (Giddens, 2008: 15).

Kamu diplomasisi, basitçe, bir hükümetin başka bir ulusun halkını ve aydınlarını, bu ulusun politikalarını kendine avantaj oluşturacak şekilde döndürmek amacıyla etkilemeye çalışmasıdır. Hans Tuch'ın tanımıyla "kamu diplomasisi, kendi ulusunun düşüncelerini ve ideallerini, kendi kurumlarını ve kültürünü aynı zamanda ulusal hedeflerini ve güncel politikalarını yabancı halklara anlatma amacı taşıyan bir hükümetin iletişim sürecidir" (Tuch, 2003: 92).

^{*3} Wilson İlkeleri, (Wilson Prensipleri, On Dört Madde ya da On Dört Nokta olarak da bilinir İngilizce: Fourteen Points) Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'ın 8 Ocak 1918 tarihinde ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada bahsettiği ilkelere verilen addır. Amerika Birleşik Devletleri'nin, I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurmayı istediği dünya düzenine ilişkin görüşlerini ifade eder.

Djerejean'a göre ise "Kamu Diplomasisi yabancı ülkelerin kamuoylarına yönelik enformasyon, çekicilik ve nüfuz ile ulusal çıkarların tanıtımının yapılmasıdır." (Djerejean, 2003: 13). Manheim, kamu diplomasisini "Bir ulusun ulusal çıkar ve amaçları doğrultusunda diğer ülke kamuoylarını ikna etmesi ve bu ülke kamuoylarıyla iletişim haline geçmesi" olarak tanımlamaktadır (Manheim, 1994: 64). T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü ise, kamu diplomasisi kavramını, "hedeflenen kamuoyunun anlaşılması, bilgilendirilmesi ve etkilenmesi faaliyetlerinin toplamı" olarak tanımlamaktadır.*4

Kamu diplomasisinin dört ana bileşeni bulunmaktadır: Bunlar yumuşak güç, kamuoyu, devlet dışı aktörler ve dış politika. İstediklerinizi zor kullanmadan, ya da iktisadi maliyetine katlanmak zorunda kalmadan elde etme becerisi" (Nye, 1990: 155) olarak tanımlanan yumuşak güç kavramına ilk defa, 1990 yılında Joseph S. Nye tarafından yayımlanan "Bound to Lead: The Changing Nature of adlı kitabında yer verilmiş; daha sonra 2004 yılında, yine Joseph S. Nye tarafından yayınlanan " Soft Power: The Means to Success in World Politics " adlı kitapta ABD açısından ayrıntılı olarak incelenmiştir (Yılmaz). Sert güç kavramı bir aktörün ekonomik ve askeri olanaklarını kullanarak başka bir aktör veya aktörlerin davranışları üzerinde değişiklik yapabilme veya nüfuz sağlayabilme becerisidir. Bunu yapabilmesi için de kandırmalara (havuç) veya tehditlere (sopa) ihtiyacı vardır (Nye, 2005: 14). Aktörlerin güç uygulamadaki amaçları istediklerini elde etmektir ve bazı durumlarda başarılı olabilmek için tehdit veya kandırma yollarına başvurmadan da bunu yapabilme yeteneğine sahiptirler. Joseph Nye, bir aktörün havuç ya da sopalara başvurmadan, işbirliği yaparak ya da çekicilik unsurunu kullanarak istediklerini yaptırabilmesini, yumuşak güç olarak adlandırmıştır (Çavuş, 2012: 10).

Kamu diplomasisinde kamuoyu oluşturulması birincil amaçtır. Kamu diplomasisinin en genel işlevi hükümetlerin küresel kamulara hitap etmesi ile ilgili olup bilgilendirme, etkileme ve söz konusu kamuların ulusal amaç ve dış politikalarına dâhil edilmesi çabasıdır (Snow, 2009: 6).

Uluslararası arenada devlet dışı aktörlerin rolünün gitgide artmasına bağlı olarak sivil toplum kuruluşları ulusal sınırların ötesine geçmeye başlamıştır. Böylece kamu diplomasisinin en önemli bileşenlerinden biri olmaya başlamışlardır. Bu nedenle de kamu diplomasisi çalışmalarında devletlerin en önemli partnerleri haline gelmişlerdir. Zira sivil toplum kuruluşları, iletişimin artmasıyla geleneksel devlet anlayışının değiştiği, sınırların ortadan kalktığı günümüzde, devletlerin ulaşamadığı noktalara ve devletlerin nüfuz edemediği sahalara ulaşmakta ve etkinlik göstermektedirler (Akçadağ, a). Başarılı bir kamu diplomasisi yürütebilmek için kültürel ve yerel değerlerle çelişmeyen, kendi içinde uyumlu esas ve tarzı olan bir dış politika anlayışı gereklidir (Aydoğan ve Aydın: 27-28).

2.3. İnsani Diplomasi

21. yüzyılın başlangıcından itibaren de küresel diplomasi faaliyetleri, geleneksel diplomasi faaliyetlerini aşarak genişlemiş ve çeşitlenmiş, iklim değişimi, çevre, su, kültür, sağlık ve bilgiye ulaşım gibi yeni diplomasi alanları ortaya çıkmış, "insani diplomasi" kavramı da uluslararası arenada, özellikle iç savaşların sayıca artmasıyla, varlık alanı bularak gündeme gelmiştir. İnsani diplomasi kavramı son yıllarda giderek önem kazanmaktadır. Bu konuyu doğrudan ele alan yayınlar çoğalmaya başlamıştır*5.

İnsani diplomasi iç ve dış çatışmalarda ya da devletin güvenliği ile ilgili olarak yürütülen herhangi bir faaliyette kadın, çocuk ve yaşlıların ve masum sivillerin mağduriyetinin önlenmesi, kayıp kişilerin haklarının savunulması, kitle imha silahlarına karşı bilinç oluşturulması ve yetkililere sorumluluklarının hatırlatılması gibi alanlarda faaliyet gösterir. Kısacası insani diplomasi insani problemlerin diyalog, müzakere ve uluslararası kurallar yoluyla önlenmesi ve çözümlenmesi stratejisidir. İnsani Diplomasi, çok genç ve güncel bir konudur. Bu nedenle yapılan araştırmalar kısıtlıdır ve hâlen bu çalışmalara has bir sistematik tam anlamıyla oluşmuş değildir.*6

İnsani diplomasi kavramı ile ilgili olarak araştırmacılar farklı tanımlamalar yapmışlarsa da, bunların içinde Uluslararası Kızılay ve Kızılhaç Federasyonu'nun, uluslararası alanda genel kabul görmüş tanımıdır: "Her

*4 KDK (Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü). <http://www.kdk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 30.06.2015.

*5 İnsani Diplomasiyi konu alan yayınlara örnek olarak İHH İnsani Yardım Dergisi 57. Sayı incelenebilir.

*6 TASAM (Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi). *İnsani Diplomasi Çalıştayı Sonuç Raporu*. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/38012/insani_diplomasi_calistayi_sonuc_raporu, Erişim Tarihi: 14.01.2017.

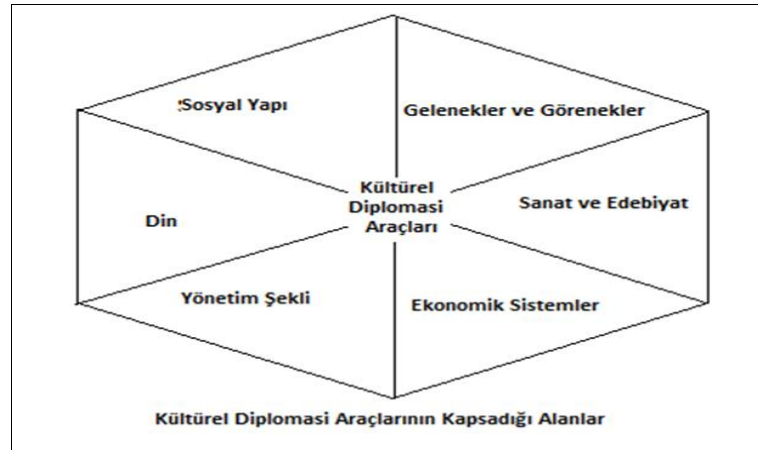
durumda temel insani prensipleri gözeterek kanaat önderlerini ve karar alıcı mekanizmaları zarar görmüş insanların yararına harekete geçirmektedir”.*7

IFRC'nin yayınladığı İnsani Diplomasi Politikası raporuna göre insani diplomasi aktörleri karar alıcı organlar ve kanaat önderleridir. Karar alıcı organlar; uluslararası, ulusal ve yerel mekanizmalardır. Uluslararası düzeyde faaliyet gösteren organlar başta BM olmak üzere Avrupa Birliği (AB), Kızılay, Kızılhaç ve Oxfam gibi bir takım büyük insani yardım kuruluşlarıdır. İnsani Diplomasi'nin ulusal boyuttaki yüzünü devlet mekanizmaları ve özerk kurumlar ile iş birliği içinde faaliyet yürüten kurumlar oluşturmaktadır. Sivil toplum kuruluşları (STK) ve kanaat önderleri ise İnsani Diplomasi'nin yerel boyutunu oluşturmaktadır (Alagöz, 2013: 11). Türkiye'de insani diplomasi faaliyetleri Türkiye Koordinasyon İşbirliği Ajansı (TİKA), Kızılay, Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı (AFAD) ve diğer sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yürütülmektedir.

2.4. Kültür Diplomasisi

“Kültür Diplomasisi”, Diplomasi bilimi içerisinde son yüzyılda ortaya çıkmış bir alandır. Kamu Diplomasisi'ne benzer şekilde, sert güç unsurlarının yeterli gelmediği ya da masraflı olduğu için tercih edilmediği durumlarda tercih edilmektedir.

Kültürel diplomasi uluslararası arenada imajını düzeltmek ve prestijini artırmak isteyen devletlerin başat dış politika araçlarından biri haline gelmiştir. Geniş olarak kültürel diplomasi; fikirlerin, düşüncelerin, dünya görüşünün, yaşam tarzının, estetik anlayışının, zevklerin ve tatların paylaşımı suretiyle kendini doğru ifade etme ve muhatabını doğru tanıma yolu olarak tanımlanabilir (Mazlum).

Şekil 1: Kültürel Diplomasi Araçları
(Cummings, 2003: 1)

ABD'li siyaset bilimci Milton Cummings ise kültürel diplomasiyi, “karşılıklı anlayışı geliştirmek için fikirlerin, bilgilerin, sanatın ve diğer kültürel faaliyetlerin ülkeler ve ülke insanları arası alışverişi, ayrıca kendi dilini diğer insanlara öğretmek ve politikasını anlatmak” olarak tanımlamaktadır (Ötgün).

Şekil 1'de görüldüğü üzere kültürel diplomasi, küreselleşen dünyada çeşitli enstrümanlarla ortak paylaşım alanı oluşturmuştur. Toplulukları ve doğal olarak ulusları meydana getiren din, sanat, edebiyat, gelenekler, görenekler, sosyal yapı ve yönetim şekli diğer uluslarla paylaşılmaktadır. Bu paylaşımlar sonucunda üretilen çeşitli fikirler, yaşam tarzı, estetik anlayışı ve tatlar kültürel etkiyi artırmaktadır. İfade edilen sanat, edebiyat, gelenek ve görenekler ve yaşam tarzı ülkenin moral değerlerini de yükseltmektedir. Kamu Diplomasisi'ne giden başarı yolu, kültürel diplomasiden geçmektedir.

*7 IFRC (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies). Humanitarian Diplomacy Policy. <http://www.ifrc.org/en/what-we-do/humanitarian-diplomacy/humanitarian-diplomacy-policy/>, Erişim Tarihi: 14.01.2017.

II. Dünya Savaşı'nın ardından sürdürülebilir bir dünya barışı ve istikrarlı bir uluslararası ilişkiler sistemi için yeni yöntem arayışları çerçevesinde Birleşmiş Milletler çatısı altında UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) kurulmuştur.*8 Uluslararası ilişkilerde yeni bir soluk olarak ortaya çıkan UNESCO, dış politikaya kültürel diplomasi anlayışını getirmiştir. UNESCO nezdinde tayin ettikleri daimi temsilciler aracılığıyla üye ülkeler, kültürel etkinliklerle birbirlerini tanımaya ve karşılıklı etkileşim ve işbirliğini artırmaya çalışmışlardır (Purtaş, 2013: 3).

2.5. Dijital Diplomasi

Tarih boyunca yaşanan teknolojik gelişmeler neticesinde diplomasinin içeriğinde de değişimler yaşanmıştır. Günümüzde diplomatlar pek çok konuda birbirine bağımlı hale gelmiş ve çok sayıda toplumlar arası ittifaklar oluşmuştur. Devlet dışı aktörler uluslararası politika yapımında daha etkili ve baskın hale gelmiş, profesyonel diplomatlar seçkin bir konuma yükselmiştir. Bunun aksine dijital yenilikler ve devrimler iletişimde kurumsal hale gelmiştir (Slotman). Diğer yandan dijital diplomasi yeni ve devrimsel bir nitelik olarak bu tepeden alta şekillenmiş, merkezi devlet süreci ve uluslararası ilişkiler alanlarındaki iletişim ağlarıyla diplomasinin içeriğinde de değişimler yaşanmış; diplomasi, toplum tabanlı bir diplomasiye dönüşmüştür (Clarke, 2015: 111). Bu çağda internet kullanımının hızla artması insanların bilgi ve fikirleri hızla takas etmesine yol açmıştır (Copeland, 2013: 455).

Geleneksel Diplomasi'nin bir formu olarak karşımıza çıkan dijital diplomasi, internet üzerinden dinlemeyi, yayınlamayı, iletişim kurmayı ve değerlendirmeyi mümkün hale getirmiştir. Bu şekilde insanların sanal olarak iletişimlerinde gözle görünür bir artış olmuştur.

Dijital diplomasi; diplomatik meseleleri internet yoluyla ele alma ve çözüm geliştirme yöntemidir. Klasik diplomasiden farklı bir anlayışla uygulanan dijital diplomasi sayesinde, web aracılığıyla yeni ve dikkate değer yöntemlerle kitlesel dinleme, yayınlama, toplumsal etkileşime geçme ve değerlendirme mümkün hale gelmektedir. Genel olarak dijital diplomasi metoduyla, internet ve yeni teknolojik iletişim araçları kullanılarak uluslararası diplomatik faaliyetlere yardımcı olunmaktadır.*9

Dijital diplomasi, Facebook ve Twitter başta olmak üzere sosyal ağlar üzerinden zihinlerin kazanılmasında kullanılmaktadır. Dijital diplomasi; ülkelerin, diğer ülkelerdeki vatandaşlarını ve dünyadaki farklı halkları dijital araçları kullanarak bilgilendirmesini, onlarla iletişime geçmesini hedeflemektedir. Bu sürecin interaktif bir süreç olması, pozitif öğelerle beslenmesi ve bir strateji dâhilinde sürdürülmesi gerekmektedir.*10 Elektronik Diplomasi, sosyal medyadan çok daha karmaşık ve yapılandırılmış bir kavramdır. Gözle görünür bir role sahip olsa da anahtar role sahip değildir. Bununla birlikte pek çok devlet/hükümet Facebook, Twitter ve diğer sosyal medya araçlarını takip etmekte ve dış politika gündemlerini oluşturmak için sosyal medyayı kullanmaktadır (Sandre).

Sonuç olarak pek çok ülkede çeşitli biçimlerde yürütülen dijital diplomasi bazı önemli stratejik hedeflere ulaşmayı amaçlamaktadır ve bunu diğer uluslar üzerinde kültürel etkiler bırakmayı hedefleyerek yapmaktadır. Dijital diplomasi araştırmalarında, bu diplomasi türünün ulusal ve uluslararası politika gündeminde daha fazla yer alacağı söylenmektedir (Grincheva, 2012: 13).

3. Çevre Diplomasisi ve Sürdürülebilir Kalkınma

3.1. Çevre Diplomasisi

Çevre Diplomasisi yeni anlaşılmaya başlanan bir alan olmasına paralel bir şekilde önemi son yıllarda artan bir alandır. Bu alanın teorik eksikliklerini gidermeye ve böylece pratiklerinin bilimsel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik analizler için yeterli sonuçlar verecek miktarda Çevre Diplomasisi'ne dair örnekler

*8 16 Kasım 1945 yılında imzalanan UNESCO Tüzüğü'nde sadece hükümetlerin siyasi ve ekonomik düzenlemelerine dayalı bir barışın uzun süreli olamayacağı, insanlığın entelektüel ve moral dayanışması sayesinde kalıcı bir barışın tesis edilebileceği ifade edilmektedir. Tüzük, UNESCO'nun kuruluş amacını toplumlar arasında eğitim, bilim ve kültür yoluyla işbirliği sağlamak suretiyle barışa ve güvenliğe katkı sağlamak olarak ortaya koymaktadır. UNESCO Constitution'ın tam metni için bkz. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15244&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

*9 ECDD (Envoy Centre for Digital Diplomacy). *What Is Digital Diplomacy*. <https://envoycentre.wordpress.com/2014/01/22/what-is-digital-diplomacy/>, Erişim Tarihi: 14.01.2017

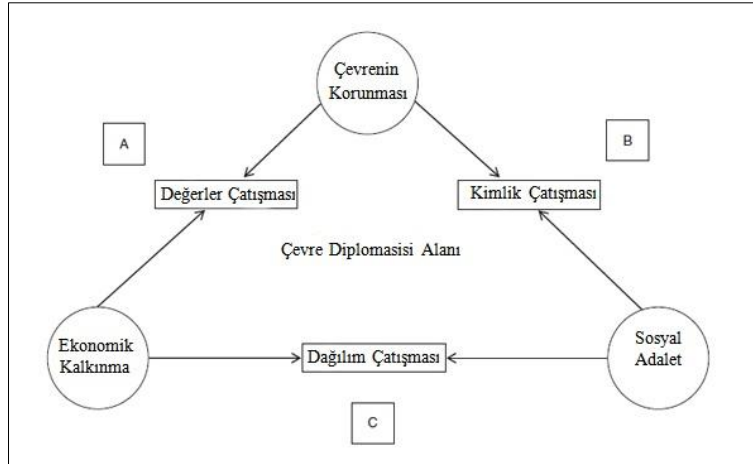
*10 BAÜ (Bahçeşehir Üniversitesi). *Dijital Diplomasi Nedir?*. <http://www.bahcesehir.edu.tr/icerik/4487-dijital-diplomasi-nedir>, Erişim tarihi: 14.01.2017

henüz oluşabilmiş değildir. Halen devam eden bir süreci analiz etmenin, Sosyal Bilimler'in zorluklarından biri olarak Çevre Diplomasisi çalışmaları bağlamında da ortaya çıktığını söylemek uygundur. Buna rağmen interdisipliner bir alanın doğuşunu mümkün kılacak kadar akademik ve diplomatik çalışmaya ulaşılabilmektedir.

Güzin Arar Çevre Diplomasisi'ni, son yıllarda Sosyal Bilimler'in üzerinde belki de en çok tartıştığı konu olan "küreselleşme" düşüncesi bağlamında incelemektedir. Ona göre Çevre Diplomasisi, bütünsellik fikrinin ortaya çıkardığı en karmaşık alanlardan biridir. Bu karmaşıklık hem diplomatik ilişkilerin oluşturduğu ağdan hem de çevresel sorunların, bu ilişkiler yumağından sıyrılma bile, net bir çözüme kavuşturulacak kadar basit olmayışından kaynaklanmaktadır (Arar, 2006).

Kurk Dorsey'e göre Çevre Diplomasisi çevresel sorunlarla ilgilenme amacına göre ikiye ayrılmaktadır; "Doğal kaynakların kullanımını düzenleyen sözleşmeler ve kirliliği düzenleyen sözleşmeler". Her iki amaca yönelik çaba da, siyasi sınırların biyolojik sınırlarla çelişmesi engelinden muzdariptir. Ulusal ekonomilerin doğal kaynakları kullanmasından doğan kirlilikler çoğu zaman riskli çevre sorunları olarak ulusal sınırların çok ötesine yayılmaktadır. Bu durum çevre sorunlarına ana odaklanma noktası uluslararası konferanslar ve sözleşmelere dayalı çözümler bulmak olan bir yöntem olarak Çevre Diplomasisi'ni ön plana çıkarmaktadır (Dorsey).

Saleem Ali Çevre Diplomasisi'nin alanının ne olduğuna dair bir çerçeveyi; Değerler Çatışması, Kimlik Çatışması ve Dağılım Çatışması olarak üç tür çatışmadan ve bunun sebeplerinden bahsederek çatışma ve barışı arama arasındaki denklemler üzerinden çizmektedir. Bu çatışmalar Çevrenin Korunması, Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Adalet üçgeninde cereyan etmektedir. Denkleme göre Değerler Çatışması (A) Ekonomik Kalkınma ve Çevrenin Korunması çelişmesine bağımlı tartışmaları, Kimlik Çatışması (B) Çevrenin Korunması ve Sosyal Adalet arasında doğal kaynakların kullanım haklarına sahip olma durumuna ve ulus-devlet kimikleştirmelerinin ortaya çıkardığı milliyetçiliğin sonuçlarına paralel tartışmaları, son olarak Dağılım Çatışması (C) ekonomik kalkınmanın refahının sosyal adaletten taviz vermeksizin dağılımıyla ilgili tartışmaları barındırmaktadır. Nihai kerte de Çevre Diplomasisi; toplumların çevre ile beraber yaşama mücadelesinin bir sonucu olan bu çatışma üçgeninde küresel boyutlara ulaşmış çevre sorunlarını çözmeyi amaçlayan bir alan olarak ortaya çıkmaktadır (Ali ve Vladich: 2016: 602-604).

Şekil 2: Çevre Çatışmalarının Anatomisi ve Beraberindeki Diplomasi Fırsatları
(Ali ve Vladich, 2016: 603)

Çevre Diplomasi üzerine yapılmış çalışmaları uluslararası konferanslar ve bu konferansların ürünü uluslararası anlaşmalar ve bildirimler olarak sınıflandırmak mümkündür. Geriye bakıldığında yapılmış olan çevresel zirveler büyük oranda geleneksel diplomatik yöntemlerin sınırları içerisinde gerçekleştirilmiştir. Fakat çevresel sorunların çözümüne odaklanmak adına bu tip zirveler kendi diplomatik dilini oluşturmuştur. Bu dil zaten mevcudiyetinde bulunan sorunları ve teknik çözüm yaklaşımlarını organize

edebilmeyi kolaylaştıracak spesifik bir diplomatik yöntem olmaya başlamıştır. Son elli yılı kapsayan çalışmaların ortaya çıkardığı bir kavram olarak, sürdürülebilir kalkınma bu yeni dilin alfabesi olarak kabul edilebilir.

Çevre konuları çerçevesinde gerçekleştirilen diplomatik çalışmalara bakıldığında, bu çalışmaların biçimsel özellikleri farklılık göstermekle birlikte ortak nokta ana konunun sürdürülebilir kalkınma ile ilgili gelişmelerden müteşekkil olmasıdır. Bu bağlamda Çevre Diplomasisi'nin temellerini; sürdürülebilir kalkınmanın, hem teorik bir yapı hem de pratiklere yansıyan bir çözüm yöntemi olarak, sistematikleştirilmesi amacı ile gerçekleştirilen ilişkiler oluşturmuştur.

3.2. Çevre Diplomasisi'nin Anahtar Kavramı: Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma kavramının hangi sınırları kapsadığını tam anlamıyla anlayabilmek için kalkınma kavramının neyi ifade ettiğini bilmek önem arz etmektedir. Kalkınma özellikle İktisat disiplininin kullandığı fakat bunun yanında birçok Sosyal Bilimler disiplinin de başvurduğu bir kavramdır. Literatürde; anlam içerikleri benzeştiği için genel olarak ilerleme, büyüme, yapısal değişme, sanayileşme, modernleşme gibi kavramların “kalkınma” kavramının yerine kullanıldığı görülmektedir. Fakat ekonomik süreçlerin dışında, bir takım sosyo-kültürel süreçlerdeki değişimlerin de anlamlandırılması için “kalkınma” kavramının kullanıldığı durumlar olabilmektedir. Kalkınmayı sadece kişi başına düşen geliri artırmak olarak görmek meseleye dar bir çerçeveden bakılmasına sebep olacaktır. Bu bağlamda kalkınmanın nicel ve nitel yönlerine vurgu yapan farklı tanımlara bakmak fayda sağlayacaktır.

Cengiz Yavilioğlu'na göre büyüme ekonomik kapasitenin artışı ise yapısal değişme, ekonomik olmayan faktörlerin ekonomik faktörlerin değişimi üzerinden etkilenerek değişmesinin ortaya çıkışıdır. Kalkınma kavramı ise ekonomik olan ve olmayan faktörleri, karşılıklı etkileşimleriyle bir neden sonuç ilişkisi içinde kapsamaktadır. Bu anlamda, yapısal değişme teknik bir kavram olarak, kalkınma ise etik/politik bir kavram olarak değerlendirilebilir.” (Yavilioğlu, 2002: 67).

Ali Özgüven, kalkınmayı iktisadî büyümenin yol açtığı değişikliklerden daha geniş çaplı değişiklikleri ifade etmek için kullanmaktadır. İktisadî büyüme nicel değişimlerle gözlenebilirken, kalkınma niteliksel değişimlerle deneyimlenebilmektedir. Niteliksel büyüme “miktar artışından çok, daha kaliteli üretime geçmek, üreticilerin - davranışlarını, zihniyetini, değiştirmektir. Çünkü üreticilerin davranışları, örf ve adetleri, zihniyeti ürün miktarı üzerinde etki yapan önemli faktörlerdir.” (Özgüven, 1987: 162).

Uçkun Geray nicel ve nitel farklarına vurgu yaparak büyüme ve kalkınmayla ilgili, “Ekonomide olumlu gelişmelerin elde edilmesi ile ekonomik büyümeden söz edilmekte fakat (*sadece ekonomik boyutuna bakarak*) kalkınmadan söz edilememektedir. Zira ülke kalkınması çok boyutlu bir olgu görünümünde olup, daha çok niteliklerle ilişkilidir” tespitinde bulunmaktadır (Tolunay ve Akyol, 2006: 117).

Kalkınmanın ekonomik boyutu bu kavramı açıklamaya çalışırken çok fazla ön plana çıkmaktadır. Fakat ekonomik olarak büyümek her zaman için gelirin adaletli dağılması, sonraki dönemdeki yatırımların verimliliği, kapasitenin maksimum seviyede kullanılması gibi anlamlara gelmemektedir. Bu durum kalkınma kavramını, ekonomik boyutunun yanı sıra, toplumsal ve çevresel boyutlarıyla birlikte ele almayı gerekli kılar. Böylece niceliksel unsurlarla beraber diğer niteliksel unsurlar kalkınmanın sürekliliğini yani sürdürülebilir kalkınmayı ortaya çıkarmaktadır.

Jonathan M. Harris sürdürülebilir kalkınmayı çevre sorunları ve gelişme arasında çatışmaya neden olan konuların tartışılmasına zemin hazırlayan bir kavram olarak görmektedir. Bu kavramla birlikte çevre konuları üzerine yapılan uluslararası çalışmalar artmaya başlamıştır. Jonathan M. Harris'e göre; öncelikle ekonomik olarak, sürdürülebilir bir sistem mal ve hizmetleri bu zamana kadar kullanılan yöntemlerle üretebilmeli, hükümetin dış borçlarını ödemesine olanak sağlamalı, her sektördeki üretim sürecine zarar vermeyecek bir sektörel denge kurmalıdır. İkinci olarak sürdürülebilir bir sistem çevresel bağlamda, istikrarlı bir kaynak temeline sahip olmalı, yenilenebilir kaynak sistemlerinin ya da yatırım unsurlarının çevreden sağlananlarının israfından kaçınmalı ve yenilenemeyen kaynakların yatırımlarla yeri doldurulabilecek alternatiflerini tercih etmelidir. Üçüncü olarak toplumsal bağlamda sürdürülebilir bir sistem; sağlık, eğitim, cinsiyet eşitliği, siyasi hesap verebilirlik, siyasi katılım dâhil olmak üzere hizmet ve kapasitenin dağılımında eşitliği yeterli bir şekilde sağlamalıdır (Harris, 2000: 5-6).

Ecehan Özmehmet “sürdürülebilirliği” ekonomik, toplumsal ve çevresel yönüne dikkat çekerek ele alır. Sürdürülebilirlik, yaşam kalitesini mevcut durumdan daha iyiye taşımının önemini, bununla birlikte insanların düşünce tarzlarında değişiklik yaşanmasının gerekliliğini de ortaya koyan bir kavram olmalıdır. Düşünce tarzındaki değişiklik tüketim toplumu vasıflarından sıyrılıp, evrensel boyuta ulaşmış dayanışmayı mümkün kılmalıdır ve çevresel yönetim, toplumsal sorumluluklar ve ekonomik çözümleri hedeflemelidir (Özmehmet, 2008: 1855).

Ekonomik faaliyetlerin çevre ile olan bağı ve bu bağı ortaya çıkardığı bazı sorunlar üç temel unsur içerisinde ekonominin daha çok ön plana çıkmasının nedenidir. Serhat Kılıç ekonomik boyutun önemini uluslararası veya ulusal çapta yaşanan büyük sorunların çoğunun gelirin ya da kaynakların paylaşılmasından kaynaklandığını dile getirerek vurgulamaktadır. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınmanın bir yönüyle ekonominin kurumlarının değiştirilmesi veya dönüştürülmesi ile işlevsel olabileceğini söylemek mümkündür (Kılıç, 2012: 203).

Sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutunun küresel önemi, ekonomik süreçlerin ekolojik dengeye verdiği zarar düşünüldüğünde, açıklığa kavuşmaktadır. Hayrettin Tıraş’ın cümleleri bu konuya özet olacak niteliktedir: “Özellikle ikinci dünya savaşından sonra başlayan kalkınma çabaları, birçok ülkeyi ekonomik olarak gelişmiş ülke statüsüne sokarken aynı zamanda insanlığı tehdit eder boyutta çevre sorunlarıyla başa bırakmıştır. Başlangıçta kalkınma adına mazur görülen çevre sorunları giderek bölgesellikten çıkarak, küresel boyuta ulaşmıştır.” (Tıraş, 2012: 58).

Sürdürülebilir kalkınmanın toplumsal boyutunu diğer iki boyutun nedenleri ve sonuçları bağlamında değerlendirmek mümkündür. Ekonomik süreçlerin ve özellikle çevresel sorunların ortaya çıkan etkileri az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere Dünya’nın her coğrafyasındaki toplumların üzerinde gözlenebilmektedir. Mevcut üretim süreçleri ve toplumların alışkanlıkları arasındaki ilişki düşünüldüğünde ekonomik faaliyetlerin oluşturduğu çevresel sorunların aslında insanların tercihleriyle alakalı olduğu görülmektedir. Bu noktada yerleşik sosyal, ekonomik ve kültürel değer yargılarının sorgulanması ile sürdürülebilir kalkınma arasında bir bağ olduğu sonucuyla karşılaşmaktadır (Duru, 1997: 707).

3.3. Sürdürülebilir Kalkınmanın Kronolojisi

Sürdürülebilir kalkınma kavramının doğuşu Stockholm Konferansı sonrasında yayınlanan bildirimlerle gerçekleşse de bundan önce sürdürülebilir kalkınmayı çağrıştıran yaklaşımlar olmuştur. Bu yaklaşımlardan bilinen ilki ekonomik kalkınma adına sürdürülebilirliktir ve ilk defa Club of Rome’un Limits of Growth adlı ve 1972 tarihli raporunda dile getirildiği tahmin edilmektedir (Akgül, 2010: 135).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının gelişimine bakıldığında, kavramı Ekonomi ve Uluslararası Çevre Hukuku literatürünün önemli başlığı haline getiren gelişmelerden ilki Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı’dır. 1972’de Birleşmiş Milletler’in birçok ülkeyi bir araya getirdiği Stockholm Konferansı ve bu konferans akabinde yayınlanan bildirimler çağdaş anlamda uluslararası çevre hukukunun temeli olarak görülmektedir. Stockholm Bildirgesi devletlerin sorumluluklarını açıkça belirlemekten uzak fakat siyasal bağlamda söz vermelerini sağlayan ilkeler barındıran bir bildirgedir. Stockholm Bildirgesi hukuki bağlayıcılığı olmayan bir metin olmasına rağmen, genel kabule binaen uluslararası çevre hukukunun temeli olarak ele alınmaktadır. Bu bildirge sadece siyasi ve ahlaki bir belge olarak kalmayıp bazı ilkeleri genel uluslararası hukukun içinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Hatta bazıları bazı devletlerin iç hukukuna konu olarak bağlayıcılık bile kazanmıştır. Örneğin bildirgenin 21. ilkesi zamanla katı hukuk niteliğini kazanmış ve genel anlamda bildirinin tamamı kendinden sonraki birçok uluslararası çevre hukuk metnine temel oluşturmuştur (Pallemaerts, 1997: 614-615).

1982’de yayınlanan Dünya Doğa Şartı ve 1987’de yayınlanan Brundtland Raporu sürdürülebilir kalkınmanın kavramsal gelişimi açısından önem arz eder. 1987’de yayınlanan Brundtland Raporu ya da Ortak Geleceğimiz Raporu’nun 27. maddesi, insanlığın “gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden, mevcut ihtiyaçlarını karşılamak için kalkınmayı sürdürülebilir kılma kabiliyetine sahip” olduğundan bahseder (WCED - Our Common Future, 1987: Madde 27). Böylece aynı metin sürdürülebilir kalkınmayı “bugünün ihtiyaçlarını ve beklentilerini, gelecek kuşakların kendi ihtiyaç ve beklentilerini karşılama olanaklarını tehlikeye atmaksızın karşılamak” şeklinde tanımlamaktadır (Güneş, 2012: 86-87).

Stockholm'den sonra çok sayıda ülkenin temsilcisi bu defa 1992 yılında Rio de Janeiro'da toplanmıştır. Konferansın sonunda yayınlanan bildiri, Stockholm Konferansı ilkelerinin teyit edildiğini^{*11} ve ek olarak, ülkeler ve toplumlar arasında küresel işbirliğinin oluşturulmasını, uluslararası anlaşmalarla birlikte çevre ve kalkınma sistemleri arasındaki entegrasyonun ve herkesin ortak menfaatinin korunmasını vurgulamaktadır (Tıraş, 2012: 68). Rio Konferansı genel olarak çevre sorunları ve özel olarak sürdürülebilir kalkınmanın sistematikleştirilmesi için önemli bir adımdır.

Sürdürülebilir kalkınmayla ilgili bir başka konferans 2002'de düzenlenen ve doğrudan sürdürülebilir kalkınmanın ele alındığı Birleşmiş Milletler Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı olmuştur. Johannesburg Konferansı'nda, Rio Konferansı ile kabul edilen fakat hayata geçirilemeyen planların uygulanabilmesi için programlar revize edilmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın evrensel çapta uygulamaya geçirilmesine ilişkin görüşmeler yapılmıştır. Bunun akabinde hukuki bağlayıcılığı olmasa da Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Bildirgesi adında bir bildiri ve bir uygulama planında konsensüs oluşmuştur (Güneş, 2012: 88-89).

4. Çevre Diplomasisi Uygulamaları

4.1. Dünya'daki Çevre Diplomasisi Çalışmaları

Çevre diplomasisi, Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın 1970'lerde diğer BM organlarıyla aynı seviyede tutulmaya çalışıldığı andan itibaren diplomatik uygulamalara dair bir kavram olarak önemli derecede gelişmiştir (Ali ve Vladich, 2016: 612).

1992'deki Rio Konferansı Çevre Diplomasisi için önemli bir dönüm noktasıdır. Rio Konferansı'nda imzalanan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ile başlayan Taraflar Konferansları (*COP: Conferences of the Parties*) Çevre Diplomasisi'nin yıllar içerisinde yaşadığı gelişmelerin izlendiği önemli bir detaydır. Taraflar Konferansları her yıl çevre, büyüme, gelişme, kalkınma ve bunlara dair sorunların çözümleri gibi unsurlar etrafında Dünya'yı ilgilendiren önemli konuların görüşüldüğü konferanslardır. Kyoto Zirvesi (1997) sonrası kabul edilen bir protokol olan Kyoto Protokolü, Taraflar Konferansları ürünü bir protokoldür ve 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Son ve 21. Taraflar Konferansı 2015'te Paris'te yapılmıştır. Paris Konferansı çevre konulu diplomatik temasların sonuncusu olması dolayısıyla önem arz eder. Bu konferans çerçevesinde imzaya sunulan Paris Antlaşması'nı şu ana kadar 197 taraf ülkeden 125'i imzalamıştır.^{*12}

Çevre konferanslarının sonucunda yapılan anlaşmalar, uluslararası anlaşmalar olması hasebiyle devletler üzerindeki müeyyide gücü zayıf kalmaktadır. İlgin Özkaya Özlüer'in Paris Antlaşması'na dair yazdığı değerlendirme Çevre Diplomasisi'nin içinde bulunduğu zorluklara ışık tutacak bir yöne vurgu yapmaktadır. Özlüer; "COP: 21 Paris İklim Zirvesi vesilesiyle çokça gündem olan iklim değişikliğine dair çözümler de uluslararası anlaşmalar eliyle karmaşıklaşmaktadır" demektedir ve bu duruma Kyoto Protokolü'nün, mevcudiyetinde bulunan emisyon salınım şartlarını yakalayamayıp ancak yayımlandıktan 8 yıl sonra yürürlüğe girmesini örnek olarak göstermektedir (Özlüer, 2015: 6).

Uluslararası sistemin oluşturduğu bir takım güçlüklerle rağmen Birleşmiş Milletler'in çeşitli ülkelerde yürüttüğü sürdürülebilir kalkınma programları Çevre Diplomasisi alanının pratikleri noktasında örnek teşkil eder. Ben Slay aracılığıyla UNDP (United Nations Development Programme) Kalkınma Politikaları Bürosu tarafından hazırlanan bir rapor Birleşmiş Milletler'in sürdürülebilir kalkınma programlarını konu almaktadır. Raporunda sekiz farklı ülkeden örnekler verilmiştir. Slay bu örneklerin iki kritere göre seçildiğini vurgulamaktadır: ilk olarak sektörel kökenlerinden bağımsız olarak, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel yönlerini anlamlı bir şekilde bütünleştirip bütünleştirmediklerine göre ve ikinci olarak ulusal etki oluşturup oluşturmadıklarına göre (UNDP, 2012: 29)... Sekiz ülkeden biri olan Güney Afrika, "ulusal bağlamda" ve "Su İçin Çalışmak" programı kapsamında değerlendirilmiştir. 1995'te başlatılan bu program, coğrafyanın yüzde 10'unu etkisi altına almış ve her yıl yayılma alanı büyümeye devam etmekte olan istilacı bitkilerin bölgedeki kuraklığı artırmasına önlem olarak geliştirilmiştir. Program kapsamında

^{*11} UNEP (United Nations Environmental Programme). (1992). *Rio Declaration on Environment and Development*. <http://www.unep.org/documents.multilingual/default.asp?documentid=78&articleid=1163>, Erişim Tarihi 17.12.2016.

^{*12} UNFCCC (United Nations Framework Convention on Climate Change). *The Paris Agreement*. http://unfccc.int/paris_agreement/items/9485.php, Erişim Tarihi: 19.01.2017.

istilacı bitkilerden muzdarip halk kısa vadeli kamu sözleşmeleri ile işe alınıp su arıtma işinde çalıştırılmakta ve böylece programın hedefleri doğrultusunda en az yüzde 60 kadın, yüzde 20 genç ve yüzde 2 engelli istihdam edilmektedir. Ayrıca çalışanlara genel sağlık (AIDS/HIV'den korunmak gibi) ve sürdürülebilir yaşam eğitimi sağlanmaktadır. Sürdürülebilir su yönetimi ve biyolojik dengenin korunmasını, sosyal koruma ve kamu işleri programlaması ile birleştiren bu program, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlayarak bütçe harcamalarının doğal sermayeye nasıl yatırım yapabileceğini de gösteren bir örnektir (UNDP, 2012: 52-53).

4.2. Türkiye’de Sürdürülebilirliğin Artırılması Çalışmaları ve Çevre Diplomasisi

Genel anlamda geleneksel diplomasiden sonra anılan yeni diplomatik yöntemlerin başarıya ulaşmasında önemsenen kriterlerden biri, ilgili alanda içeriye dönük eğitimidir. Yani ulusal boyuttaki entelektüel seviyenin artmasını sağlamak uluslararası zeminde diplomatik sürece sağlıklı bir vizyon kazandıracaktır. Çevre Diplomasisi’nin bir yönünü de çevresel konulara ve sorunlara dair ulusal bilinçlenme oluşturmaktadır. Bu noktada çevreyi korumayı, sürdürülebilir ekonomik gelişmeleri, üretim-tüketim zincirinin zararlarının azaltılmasını, toplumun sosyal meselelere bakışını zenginleştirmeyi hedefleyen çalışmaları başarılı çevresel diplomaların katalizörleri olarak değerlendirmek mümkündür.

Türkiye, sayıları az olmakla beraber sürdürülebilirlik düşüncesine hizmet eden başarılı örneklerle sahip bir ülkedir. Türkiye’de hükümet destekli programlar ve özel inisiyatifle oluşturulmuş organizasyonlar yaklaşık otuz yıldır aktivitelerini sürdürmektedir. Bunlardan bazıları bölgesel bazıları ulusal hedeflerle kurulmuş inisiyatiflerdir. Bir bölümü ise ağırlıklı olarak toplumsal kültürle ve bu bağlamda doğa ile ilgili çalışmalar yürütmektedir.

Sanat ve çevreyi aynı alanda buluşturan bir platform olan “Sürdürülebilir Yaşam”, internet üzerinden ve ücretsiz erişime açık bir platformdur. Film festivalleri ile sesini duyuran bu platform; Dünya’nın her yerinden, çevre sorunlarına ve bu sorunların temelinde yatan konulara dair yaklaşık 50 farklı konudaki sayısız kısa filmi toplumun her kesimine ulaştırmaktadır. Kendi amaçlarını aşağıdaki metinle ilan etmişlerdir:^{*13}

Aslolan yaşamın sürdürülebilirliğidir... İçinde bulunduğumuz mevcut durumu anlamak için bütüncül bakabilmek, sistemleri ve sistemlerin birbiriyle etkileşimini anlamanın önemli olduğunu düşünüyoruz. Değişim yaratabilmek için çözüm odaklı olmanın ve çözüm üretebilmek için de yaratıcı olmanın etkili olduğuna inanıyoruz. Sürdürülebilir Yaşam Film Festivali’ne yıllarca yön veren bu düşünceler sürdürülebiliriyasam.tv’nin de özünü oluşturmaktadır.

Bir başka örnek, “Yeşilist” adıyla yaklaşık yedi yıldır ulusal çapta hizmet veren organizasyondur. Bu internet platformu başta çevre dostu üretim yapan firmaların listelendiği bir rehber iken gelişerek çevreye dair çalışmalar yapan 60’tan fazla yazarı bünyesine katmıştır. Hem bir “çevreci firmalar rehberi” hem de toplumsal bilinçlenme çalışmaları yürüten bir STK gibi çalışan organizasyon kendi çalışma amacını, “(insanları) yeşil yaşam konusunda bilgilendirmek, eğitim ve atölyeler düzenlemek, yeşil danışmanlık yapmak, (insanların) sürdürülebilirliğin her alanına dair istek, merak ve ihtiyaçlarını karşılamak” olarak ilan etmiştir.^{*14}

Bölgesel çaptaki çevresel hedeflerle kurulmuş organizasyonlara Çeşme Sürdürülebilir Yaşam Platformu örnek gösterilebilir. Bu platform kendi amacını, “ilgi alanını oluşturan konularda farkındalık yaratarak, yerel halkın direk katılımı ile bilgilendirme ve kendini ifade etme haklarını kullanacakları bir forum alanını oluşturmak” olarak ilan etmektedir. Aşağıdaki başlıklar platformun kendi ilan ettikleri ilgi alanlarıdır:^{*15}

Çeşme’nin emsalsiz doğasının korunması ve gelecek kuşaklara iletilmesi,

^{*13} SYP (Sürdürülebilir Yaşam Platformu). *Manifesto*. <http://www.surdurulebiliriyasam.tv/icerik/manifesto>, Erişim Tarihi: 18.01.2017.

^{*14} Yeşilist. *Hakkımızda*. <http://www.yesilist.com/hakkimizda/>, Erişim Tarihi: 18.01.2017

^{*15} ÇSYP (Çeşme Sürdürülebilir Yaşam Platformu). *Hakkımızda*. <http://www.cesmeplatformu.org/hakkimizda/>, Erişim Tarihi: 18.01.2017.

Geleneksel kültür ve yaşamın sürdürülebilmesini bugünün ihtiyaçları ile bağdaştıracak sehircilik uygulamaları (imar, tarihi çevre, atık ve çöplerin ayrıştırılması, sokak hayvanları, enerji, ulaşım ve yollar gibi),

Çevreye ve yerel kültüre saygılı, sürdürülebilir turizm projeleri,

İmar izinleri ve inşaat ruhsatlarının doğal orman ve makûliklerden, tarım ve hayvancılık alanlarından ve kıyı- sabil şeritlerinden uzak yerlere verilmesi,

Deniz ve kıyı şeridini oluşturan kumsal ve kayalıklar ile bu alanlara uyum sağlamış nadide bitki ve hayvan türlerinin korunması,

Geleneksel lezzetlere sahip çıkarken bu lezzetleri oluşturan doğal otları içeren kırları korumak, ata tohumları ile ekolojik tarım uygulamalarını desteklemek ve üreticilerin baklarının ve refah düzeylerinin korunmasına yol açmak..

Uluslararası çapta çalışmalarda bulunan fakat çevre konularının yanında daha çok kültürel konulara ağırlık veren bir başka kuruluş ÇEKÜL Vakfı'dır. 1990 yılında kurulan ÇEKÜL Vakfı'nın ülke içinde 112, yurtdışında ise 10 (ABD, Almanya '2', Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya, Lübnan, Mısır, Suriye) temsilciliği bulunmaktadır. Vakfın kuruluş amacını kurucular kurulu üyesi ve vakfın mevcut başkanı Prof. Dr. Metin Sözen şu şekilde açıklamaktadır: "Kamuoyu duyarlılığını güçlendirerek, kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel değerlere ve kimliklere sahip çıkılmasını sağlamak... Bu varlıkları özgün niteliğine dokunmadan, benzersiz kimliğini bozmadan ortaya çıkarmak, korumak, iyileştirmek, çağdaş bir anlayışla işlevlendirmek ve yaşatmak... Bir miras, bir belge olarak geleceğe aktarmak..."*16 (ÇEKÜL).

5. Sonuç

Bu zamana kadar sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması adına yapılan çalışmalar Çevre Diplomasisi'ne dair belli bir zeminin oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu çalışmaları; sürdürülebilir kalkınmaya dair bilinç oluşturma noktasında yeterli ilk adımlar fakat pratiklere katkıları bakımından başarısı sınırlı kalan adımlar olarak değerlendirmek mümkündür. Sürdürülebilir kalkınma düşüncesi dünya toplumlarının yaşamsal pratiklerine gerektiği kadar yansımamıştır. Bu aşamadan sonra yürütülecek Çevre Diplomasisi süreçleri geçmişte kalan süreçlerin aksine sürdürülebilir kalkınmanın üçlü yapısını pratik anlamda geçerli kılacak katalizörlere odaklanmalıdır.

Süreci domine edebilecek unsurlar zamanın koşullarına ve her ulusal yapıya göre baştan aşağı değişim geçirebilir. Fakat değişmeyecek olan temel düşünce sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutunun, sistemin düzenli bir şekilde devamının sağlanmasına yönelik tutumla beslenebileceği olmalıdır. Bahsedilen tutum, akademik bir tutuma ek olarak, insanların sosyal yaşantılarında değişiklikler gerçekleştirmeyi ön gören temel eğitim yöntemlerine kadar uzanan hayli geniş perspektifli bir görüştür.

Pedagojik zincir içerisinde sürdürülebilir kalkınmanın devamlılığı adına STK'ların toplumsal işbirliklerinden sağladığı güce, hükümetlerin yasal sınırlarının sağlayabileceği imkânlardan daha fazla iş düşmektedir. STK'ların çevre konularına yönelik aktif sosyal faaliyetleri, bilişim teknolojilerinin sınırsız imkânları toplumun sürdürülebilir kalkınmaya dair gelişimini pozitif yönde etkilemeli ve ulusal boyuttaki sürdürülebilir kalkınma bilinçlenmesini oluşturmaktadır. Çünkü resmi boyutlarda gerçekleştirilen diplomatik faaliyetler sivil hayatın gereklerinin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Sivil hayatın gerekleri hangi derecede sürdürülebilir kalkınma ile uyumlu gelişirse Çevre Diplomasisi çalışmaları da küresel çevre sorunlarına aynı derecede çözüm üretebilecektir.

Kaynakça

Akçadağ, Emine . *Avrupa Birliği Sürecinde Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü*. <http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/siviltoplumkuruluslari.pdf>, Erişim Tarihi: 06.12.2016.

Akgül, Urungu (2010). Sürdürülebilir Kalkınma Uygulamalı Antropolojinin Eylem Alanı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, (24), 133-164.

*16 ÇEKÜL (Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı). *Geçmişten Bugüne, Bugünden Geleceğe Uzanmak*. <http://www.cekulvakfi.org.tr/gecmisten-bugune-bugunden-gelecege-uzanmak>, Erişim Tarihi: 18.01.2017.

- Alegöz, Halil İbrahim (2013). *Uluslararası İlişkilerde İnsani Diplomasi'nin Rolü: Türkiye-Somali Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Bey Üniversitesi.
- Ali, Saleem H. & Vladich, Helena Voinov (2016). Environmental Diplomacy. (Editörler: Costas M. Constantinou, Pauline Kerr & Paul Sharp). *The SAGE Handbook of Diplomacy*. SAGE Publications.
- Arar, Güzin (2006). Çevre Diplomasisi Dedikimiz. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, (XXIII).
- Aydoğan, Bekir & Aydın, Hakan . *Güç Kavramı Kamu Diplomasisi ve Güvenlik*. Ekopolitik Uluslararası İlişkiler Masası. Rapor No: 11.02.
- BAÜ (Bahçeşehir Üniversitesi). *Dijital Diplomasi Nedir?*. <http://www.bahcesehir.edu.tr/icerik/4487-dijital-diplomasi-nedir>, Erişim tarihi: 14.01.2017.
- Berridge, Geoffrey & Alan, James (2001). *A Dictionary of Diplomacy*. New York: Palgrave.
- Clarke, Amanda (2015). An Evaluation Of British and Canada Digital Diplomacy as Policy Change. (Editör: Corneliu Bjola). *Digital Diplomacy: Theory and Practice*. New York: Routledge New Diplomacy Studies.
- Copeland, Daryl (2013). Digital Techolonogy. (Editör: Andrew F.Cooper). *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*. United, Kingdoom: Oxford University Press.
- Cummings, Milton C. (2003). Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey. *Washington, D.C.: Centre for Arts and Culture*, 1-15.
- Çavuş, Tuba (2012). *Dış Politikada Yumuşak Güç Kullanımı ve Türk Dış Politikası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- ÇEKÜL (Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı). *Geçmişten Bugüne, Bugünden Geleceğe Uzanmak*. <http://www.cekulvakfi.org.tr/gecmisten-bugune-bugunden-gelecege-uzanmak>, Erişim Tarihi: 18.01.2017.
- Çınar, Yusuf (2014). Diplomasi'nin Doğuşu ve Gelişimi. (Editörler: Arif Behiç Özcan, Yusuf Çınar). *Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*. İstanbul: Hükümdar Yayınları.
- ÇSYP (Çeşme Sürdürülebilir Yaşam Platformu). *Hakkımızda*. <http://www.cesmeplatformu.org/hakkimizda/>, Erişim Tarihi: 18.01.2017.
- Djerejian, Edward (2003). Changing Minds Winning Peace: A New Strategic Direction for U.S. Public Diplomacy in the Arab & Muslim World. *Report of the Advisory Group on Public Diplomacy for the Arab and Muslim World*. <http://www.state.gov/documents/organization/24882.pdf>, Erişim Tarihi: 2.11.2016.
- Dorsey, Kurk. Environmental Diplomacy. <http://www.americanforeignrelations.com/E-N/Environmental-Diplomacy.html>, Erişim Tarihi: 13.01.2017.
- Duru, Nükhet (1997). Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Katılımın Rolü. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 52(1), 701-715.
- ECDD (Envoy Centre for Digital Diplomacy). *What Is Digital Diplomacy*. <https://envoycentre.wordpress.com/2014/01/22/what-is-digital-diplomacy/>, Erişim Tarihi: 14.01.2017.
- Ergin, Feridun (1998). *Uluslararası Politika Stratejileri*. İstanbul: Güryay Matbaası.
- Freeman, Chas W. (1993). *The Diplomat's Dictionary*. Washington D.C: National Defence University Press.
- Giddens, Anthony (2008). *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*. İstanbul: Metis Yayınları
- Gönlübol, Mehmet (1993). *Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kuramlar*. Ankara: Atilla Kitabevi.
- Grincheva, Natalia (2012). Digital Diplomacy Rhetoric: International Policy Frame Transformations in Diplomatic Discourse. *Entact Journal Of Cultural Management and Policy*, 2(2).
- Güneş, Ahmet M. (2012). Uluslararası Çevre Hukuku Üzerine Bir İnceleme. *İÜHFİM*, LXX(1), 83-114.
- Harris, Jonathan M. (2000). Basic Principles of Sustainable Development. *Tufts University Global Development and Environment Institute, Working Paper 00-04*.
- IFCR (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies). *Humanitarian Diplomacy Policy*. <http://www.ifrc.org/en/what-we-do/humanitarian-diplomacy/humanitarian-diplomacy-policy/>, Erişim Tarihi: 14.01.2017.
- İpek, Enes (2013). Diplomasi'nin Tarihsel Gelişimi. *Deniz Harp Okulu Pusula Dergisi*, (75).
- İskit, Temel (2014). *Diplomasi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KDK (Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü). <http://www.kdk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 30.06.2015.

- Kılıç, Selim (2012). Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışının Ekonomik Boyutuna Ekolojik Bir Yaklaşım. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 47(Ekim), 201-226.
- Manheim, Jarol B. (1994). *Strategic Public Diplomacy and American Foreign Policy: The Evolution of Influence*. New York: Oxford University Press.
- Mazlum, Mahmut . *Uluslararası İlişkiler ve Kültür: Kültürel Diplomasi*.
https://www.academia.edu/9064346/Uluslararası%C4%B1_%C4%B0li%C5%9Fkiler_ve_K%C3%BClt%C3%BCr_-_K%C3%BClt%C3%BCrel_Diplomasi, Erişim Tarihi: 13.01.2017.
- Morgenthau, Hans J. (1946). Diplomacy. *The Yale Law Journal*, 55(5), 1067-1080.
- Nye, Joseph S. (1990). Soft Power. *Foreign Policy*, (80), 153-171.
- Nye, Joseph S. (2005). *Dünya Siyasetinde Başarının Rolü: Yumuşak Güç*. (Çeviren: Rayhan İnan Aydın). Ankara: Elips Kitap.
- OALD (Oxford Advanced Learner's Dictionary). *Diplomacy*.
<http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/diplomacy?q=diplomacy>, Erişim Tarihi: 30.06.2015.
- Ötügen, Ömer. *Kültürel Diplomasi Eğitimi, Uygulamaları ve Yeni Yaklaşımlar*.
<http://www.yenidiplomasi.com/2012/06/kulturel-diplomasi-egitimi-uygulamalar.html>, Erişim Tarihi: 14.01.2017.
- Özgül, Ali (1987). İktisadi Büyüme ve İktisadi Kalkınma. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 45(1-4), 159-170.
- Özlüer, İlgin Özkaya (2015). Önsöz: Paris Anlaşması ve Ortak Değerlerin İnşası Sürecinde Hukuk. *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin 21. Taraflar Konferansı: Paris Antlaşması*. Ankara: Ekoloji Kolektifi.
- Özmehmet, Ecehan (2008). Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları. *Journal of Yaşar University*, 3(12), 1853-1876.
- Pallemaerts, Marc (1997). Stockholm'den Rio'ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım mı?. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 52(1), 613-632.
- Purtaş, Fırat (2013). Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi. *Akademik Bakış Dergisi*, 7(13), 1-14.
- Sandre, Andreas . *E-Diplomacy Beyond Social Media*. <http://opencanada.org/features/the-think-tank/comments/e-diplomacy-beyond-social-media/>, Erişim Tarihi: 13.01.2017.
- Slotman, Julian . *Diplomacy In The Digital Age*.
<http://www.clingendael.nl/sites/default/files/Summary%20digital%20diplomacy%20roundtable.pdf>, Erişim Tarihi: 13.01.2017.
- Snow, Nancy (2009). Rethinking Public Diplomacy. (Editörler: Nancy Snow, Philip M. Taylor). *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. New York: Routledge.
- SYP (Sürdürülebilir Yaşam Platformu). *Manifesto*. <http://www.surdurulebiliryasam.tv/icerik/manifesto>, Erişim Tarihi: 18.01.2017.
- TASAM (Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi). *İnsani Diplomasi Çalıştayı Sonuç Raporu*.
http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/38012/insani_diplomasi_calistayi_sonuc_raporu, Erişim Tarihi: 14.01.2017.
- TDK (Türk Dil Kurumu). *Diplomasi*.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.55927f615d6bb0.12841619, Erişim Tarihi: 13.01.2017.
- Tıraş, Hayrettin. H. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme. *KSÜ İİBF Dergisi*, 2(2), 57-73.
- Tolunay, Ahmet & Akyol, Ayhan (2006). Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 4(2), 116-127.
- Tuch, Hans N. (2003). *Communicating with the World: US Public Diplomacy Overseas*. New York: St. Martin's Press.
- Tuncer, Hüner (1995). *Eski ve Yeni Diplomasi*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Tuncer, Hüner (2006). *Küresel Diplomasi*. Ankara: Ümit Yayıncılık.

UNEP (United Nations Environmental Programme). (1992). *Rio Declaration on Environment and Development*. <http://www.unep.org/documents.multilingual/default.asp?documentid=78&articleid=1163>, Erişim Tarihi 17.12.2016.

UNDP (United Nations Development Programme). (2012). *Triple Wins for Sustainable Development: Case Studies of Sustainable Development Practice*. UNDP.

UNFCCC (United Nations Framework Convention on Climate Change). *The Paris Agreement*. http://unfccc.int/paris_agreement/items/9485.php, Erişim Tarihi: 19.01.2017.

WCED (World Commission on Environment and Development). (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. Oxford University Press.

Yavilioğlu, Cengiz (2002). Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 59-77.

Yeşilist. *Hakkımızda*. <http://www.yesilist.com/hakkimizda/>, Erişim Tarihi: 18.01.2017.

Yılmaz, Sait . *Yumuşak Güç ve Evrimi*. [http://usam.aydin.edu.tr/YUMUSAKGUCVEEVIRIMI\(4a4j\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/YUMUSAKGUCVEEVIRIMI(4a4j).pdf), Erişim Tarihi: 02.12.2016.